

Για τους Ολυμπιακούς αγώνες της αρχαίας Ελλάδας

Μιχάλης Α. Τιβέριος

Η έναρξη των πρώτων Ολυμπιακών αγώνων της 3ης χιλιετίας στη μακρινή Αυστραλία μου δίνει την ευκαιρία να θίξω κάποια θέματα σχετικά με τους αγώνες αυτούς στην αρχαιότητα. Οι Ολυμπιακοί αγώνες, όπως άλλωστε και όλοι οι αγώνες στην αρχαία Ελλάδα, δεν ξεκίνησαν ως καθαρά κοσμικές-αθλητικές δραστηριότητες, όπως είναι σήμερα. Ήταν εκδηλώσεις στενά συνδεδεμένες με τη θρησκεία και αποτελούσαν μέρος λατρευτικών τελετουργιών. Σχετίζονταν με αγροτικές γιορτές που αποσκοπούσαν στην ευφορία και την ευκαρπία της γης. ΓΥ αυτό τα βραβεία για τους νικητές των σημαντικότερων πανελλήνιων αγώνων ήταν, π.χ., κλαδί αγριελιάς για τα Ολύμπια, δάφνης για τα Πύθια, πεύκου για τα Ίσθια και αγριοσέλινου για τα Νέμεα. Οι αγώνες σχετίζονταν ακόμη και με νεκρικές λατρείες. Η ζωή και ο θάνατος ήταν για τους αρχαίους Έλληνες δύο φαινόμενα άμεσα σχετιζόμενα μεταξύ τους. Όπως ο σπόρος βλασταίνει παίρνοντας δυνάμεις μέσα από τη γη, έτσι και η ρώμη και η ζωτικότητα των νέων ενισχύονται από τη δύναμη των θαμμένων στη γη ηρώων, προς τιμήν των οποίων γίνονταν οι αγώνες. Είναι γνωστό ότι πολλοί αγώνες ξεκίνησαν ως επιτάφιοι. Δημιουργήθηκαν ως αποτέλεσμα της θλίψης και της οδύνης των ανθρώπων για το θάνατο ξεχωριστών προσώπων. Με αγώνες, π.χ., πάλης ή πυγμαχίας πετύχαιναν εκτόνωση της ακράτητης οργής τους και συγχρόνως προσδοκούσαν σε κατευνασμό του θυμού του ίδιου του νεκρού, καθώς ο θάνατος του είχε αφαιρέσει τη ζωή, αυτό το μοναδικό δώρο. Παρόμοιες εκδηλώσεις είναι γνωστές και από άλλες αρχαίες κοινωνίες. Οπωσδήποτε οι ταφικοί αγώνες συνόδευαν την ταφή επιφανών νεκρών, δηλαδή ηρώων. Οι ίδιοι οι Ολυμπιακοί αγώνες ξεκίνησαν, πιθανότατα, ως μέρος των θυσιαστήριων τελετών που γίνονταν πάνω στον τάφο του Πέλοπα, του μυθικού «οικιστή» της Πελοποννήσου, που βρισκόταν στην Ολυμπία.

Είναι χαρακτηριστικό ότι έως την ύστερη αρχαιότητα οι αθλητές που Επρόκειτο να πάρουν μέρος στους αγώνες αυτούς για τριάντα μέρες πριν από την έναρξή τους έτρωγαν μόνο χόρτα και απείχαν από σεξουαλικές δραστηριότητες. Οι αγώνες άρχιζαν με θυσίες στον Πέλοπα και τον Δία. Ο μεγάλος βωμός του Δία βρισκόταν δίπλα στη μια στενή πλευρά του σταδίου, απ' όπου και ξεκινούσαν οι δρομείς. Μόνο από τον 4ο αι. π.Χ. βωμός και στάδιο θα χωριστούν -αυτό σημαίνει ένα είδος... διαζυγίου ανάμεσα στη λατρεία και στους αγώνες-, καθώς το στάδιο μετατοπίστηκε λίγο ανατολικότερα και στο ενδιάμεσο κενό κτίστηκε μια στοά.

Με το πέρασμα του χρόνου όλο και περισσότερο οι αγώνες χάνουν το θρησκευτικό-λατρευτικό τους χαρακτήρα και μετατρέπονται σε σχεδόν αποκλειστικά αθλητικές δραστηριότητες. Ακόμη, παρατηρείται μια βαθμιαία αλλοίωση των ιδανικών τού «εὖ αγωνίζεσθαι» και της ευγενούς άμιλλας, μια τάση αύξησης των ανταμοιβών των νικητών, που έκανε τους αθλητές να αγωνίζονται μόνο γι' αυτές, και μια ψυχωτική επιδίωξη, με κάθε θεμιτό ή αθέμιτο μέσο, της προσωπικής προβολής και δόξας. Συγχρόνως κάνουν πιο έντονη την παρουσία τους και διάφορα νοσηρά φαινόμενα. όπως αυτό της δωροδοκίας αθλητών, του χρηματισμού αξιωματούχων των αγώνων, της εμπλοκής στους αγώνες πολιτικών ή άλλων σκοπιμοτήτων. Ακόμη και προπονητές δάνειζαν χρήματα, με υπέρογκους τόκους, στους αθλητές τους προκειμένου οι τελευταίοι να δωροδοκήσουν τους αντιπάλους τους ή και δωροδοκούνταν οι ίδιοι για να τους προετοιμάζουν πλημμελώς!

Έτσι, από πολύ νωρίς άρχισαν να ακούγονται και αρνητικές φωνές απέναντι στις θορυβώδεις αυτές αθλητικές εκδηλώσεις και γενικότερα στα τότε κρατούντα αθλητικά ιδεώδη. Ο Ξενοφάνης ο Κολοφώνιος (περίπου 570-480 π.Χ.), ο επαναστάτης αυτός διανοούμενος, τα βάζει εναντίον πολλών καθιερωμένων αξιών και ιδανικών της εποχής του και μεταξύ άλλων και εναντίον όσων υπερεκτιμούσαν άμετρα τις αθλητικές επιδόσεις και γενικότερα τα

αθλητικά ιδανικά: «Όταν κάποιος κερδίζει τη νίκη στην Ολυμπία, στο ιερό του Δία, εκεί όπου κυλάει ο ποταμός Πίσος, στο τρέξιμο ή στο πένταθλο ή στην πάλη ή στην πυγμαχία ή στο φοβερό άθλημα που λέγεται παγκράτιο, τότε όλοι στην πόλη του προσβλέπουν σ' αυτόν με θαυμασμό" αποκτά θέση τιμητική στους αγώνες, σιτίζεται με δημόσια δαπάνη και παίρνει κι ένα πολύτιμο δώρο. Και αν κέρδιζε στις αρματοδρομίες, πάλι θα τα 'παίρνε όλα αυτά, ενώ δεν είναι τόσο άξιος όσο εγώ. Γιατί η δική μου σοφία είναι ανώτερη από τη δύναμη των αντρών και των αλόγων. Το έθιμο να θεωρείται η δύναμη ανώτερη απ' τη σοφία δεν είναι σωστό ούτε δίκαιο. Διότι η πόλη δεν γίνεται ούτε στο ελάχιστο πιο καλοκυβερνημένη αν έχει ανάμεσα στις τάξεις της έναν καλό πυγμάχο ή έναν πενταθλητή ή έναν παλαιστή ή ένα γρήγορο δρομέα, έστω κι αν το τρέξιμο είναι το πιο ένδοξο άθλημα στους αγώνες. Μικρή είναι η χαρά και το κέρδος για την πόλη αν κάποιος αθλητής της πάρει τη νίκη δίπλα στις όχθες του Πίσου· γιατί τέτοια πράγματα δεν γεμίζουν τις αποθήκες της» (μτφρ. Χρ. Σταμπουλή).

Θα ήθελα, τέλος, να σταθώ και στον Γαληνό, τον περίφημο γιατρό του 2ου αι. μ.Χ. από την Πέργαμο, ο οποίος έζησε σε μια εποχή που πολλοί νέοι έστρεφαν το ενδιαφέρον τους προς τον αθλητισμό προκειμένου να κερδίσουν δόξα και χρήματα. Προτρέπει λοιπόν τους νέους να μάθουν μια τέχνη που θα τους φανεί χρήσιμη στη ζωή, όχι όμως αυτή του επαγγελματία αθλητή, που ούτε καν το πολύτιμο αγαθό της υγείας τους εξασφαλίζει με την καθημερινή άμετρη άθληση, και ας πιστεύουν περί του αντιθέτου πολλοί. Και αυτό επειδή κάθε μέρα έχουν ένα αφύσικο πρόγραμμα, κάνοντας εξουθενωτική προπόνηση και υπομένοντας ένα απάνθρωπο διαιτολόγιο. Στο σημείο αυτό ο Περγαμηνός γιατρός κάνει αναφορά και στον Ιπποκράτη, τον πατέρα της Ιατρικής, που πρέσβευε ότι το καλύτερο πρόγραμμα υγείας δεν είναι αυτό της καθημερινής άθλησης, αλλά «εργασία, φαγητό, κρασί, ύπνος, έρωτας, όλα με μέτρο». Η καθημερινή πολύωρη άθληση δεν βοηθά ούτε τη φυσική ομορφιά, συνεχίζει ο Γαληνός, αφού οι απαιτήσεις πολλών αγωνισμάτων συχνά παραμορφώνουν το πρόσωπο και το σώμα των αθλητών. Αλλά ούτε και τη δύναμη που αναπτύσσεται έπειτα από τόσο εξουθενωτικές προπονήσεις ο Γαληνός τη θεωρεί πολύ χρήσιμη και απαραίτητη στην καθημερινή ζωή. Και προς υποστήριξη των απόψεών του αναφέρει το συλλογισμό ενός όχι «άμουσου» ανδρός, τον οποίο όμως δεν κατονομάζει: «Αν ο Δίας αποφάσιζε όλα τα ζώα να ζουν μονοιασμένα και να είναι κοινωνικά όντα, και αν στους Ολυμπιακούς αγώνες ο κήρυκας καλούσε όχι μόνον τους ανθρώπους αλλά και τα ζώα, τότε κανείς άνθρωπος δεν θα στεφόταν ολυμπιονίκης. Στον δόλιχο (αγώνας αντοχής) το άλογο σίγουρα θα υπερίσχυε. Στο στάδιο (σημερινό 200σάρι) ο λαγός θα θριάμβευε, ενώ στον δίαυλο (σημερινό 400σάρι) θα αρίστευε η δορκάδα. Από τους δύστυχους ανθρώπους που θα ασκούνταν άσκοπα στα αγωνίσματα του δρόμου κανείς τους δεν θα είχε τύχη σ' αυτά. Αλλά ούτε και κάποιος απόγονος του Ηρακλή θα μπορούσε να τα βγάλει πέρα στο αγώνισμα της πάλης με έναν ελέφαντα ή ένα λιοντάρι. Ο ταύρος πιστεύω ότι θα στεφόταν νικητής στο αγώνισμα της πυγμαχίας και ο γαίδαρος θα κέρδιζε, αν ήθελε να συμμετάσχει στους αγώνες, στις κλοτσιές. Έτσι, στην ιστορία των πολυθρύλητων αυτών αγώνων θα γραφόταν ότι ο κυρ-Μέντιος κέρδισε κάποτε τους ανθρώπους στο αγώνισμα του παγκρατίου (συνδυασμός πάλης και πυγμαχίας με χρήση και λακτισμάτων): στην 21η Ολυμπιάδα κέρδισε το Γομάρι». Αυτά έγραφε ο Γαληνός σε μια εποχή που τα ολυμπιακά ιδεώδη είχαν εμπορευματοποιηθεί, οι αγώνες συχνά έκρυβαν σκοπιμότητες και ενίσχυναν την... τσέπη ορισμένων αετονύχηδων και τα πάντα γίνονταν προς τέρψιν των οφθαλμών. Δεν μας θυμίζουν τα νοσηρά αυτά φαινόμενα κάτι από τη σύγχρονη πραγματικότητα;

«ΤΟ ΒΗΜΑ», 17/09/2000)